

“ Non est mortale quod opto ”

Wesalia

Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis
en Folklore

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring
van Wuustwezel

(VERSCHIJNT VIJF MAAL PER JAAR)

Achtste Jaargang

1933

Nr 4-5

Oudheidkundige Kring van Wuustwezel

EERE-VOORZITTERS :

Baron K. de Kerchove d'Exaerde, Burgemeester van Wuustwezel.

Z. E. H. Raeymaekers, pastoor-deken, Esschen.

VOORZITTER : Jos. Van der Jonckheyd, kosten-drukker.

ONDER-VOORZITTER : Arthur Bosschaerts, schoolhoofd, Gooreind.

SEKRETARIS : Karel Peeters, gemeentearchivaris.

SCHATBEWAARDER : Frans Verstraelen, schoolhoofd.

AFGEVAARDIGDE VAN 'T GEMEENTEBESTUUR : C. Theuns, schepen.

BESTUURSLEDEN :

E. H. J. Van Loenhout, onderpastoor.

Jozef Cools, onderwijzer.

Gustaaf Goris, onderwijzer.

Jozef Van den Zegel, schoolhoofd, Achterbroek.

BESCHERMENDE LEDEN :

Provinciebestuur van Antwerpen.

Gemeentebestuur van Wuustwezel.

Oudheidkundige Kring van Esschen.

Geschied- en Oudheidkundige Kring der Zuiderkempen.

Hoogstraten's Oudheidkundige Kring..

Hoogerw. Mgr. Hoppenbrouwers, prelaat van Grimbergen.

Hoogerw. Mgr. S. Le Grelle, huisprelaat van Z. H. den Paus, Bibliotheek van het Vatikaan, Rome.

Gravin L. du Chastel de la Howardries, Hollain.

P. Vermoelen, oud-lid der Bestendige Deputatie, Hoboken.

J. Schobbens, griffier der provincie Antwerpen.

Petrus Aerden, gemeenteontvanger.

J. Anthonissen, Kruisweg.

J. Berben-Van Beeck, IJzerenweglaan, Hoogboom-Kapellen.

J. F. Bevin, oud-leeraar H. B. S. Bergen op Zoom (Holland).

Alfons Beyers, Dorp, 106.

J. Blicck, Lange Herenthalsstraat, 26, Antwerpen.

J. Boeren, Dorpstraat.

A. Bogaert, gemeentesekretaris, Borgerhout.

Dr. V. Bosschaerts, geneesheer.

Ben. Braeckman, Vrijheidstraat 32, Antwerpen.

L. Braeckmans, drukker-uitgever, Brecht.

Eerw. Heer Kanunnik Broeckx, pastoor-deken, Kontich.

W. J. J. C. Bijleveld, archivaris, Leiden (Holland).

E. H. Celens, pastoor, Achterbroek.

E. H. G. Celis, folklorist, Heirnislaan, 5, Gent.

Louis Cools, Handelslei,

Jos. Cosemans, De Beuckerstraat, 17, Antwerpen.

R. Cuvillier, IJzerenweglaan 60, Kapellen.

Eerw. Zuster M. Damiana, klooster, Desschel.

L. De Bie, « Bloemenhof », Tuinwijk, Ekeren.

R. Debonnaire, tandarts, Merksem.

Gustaaf Deckers, Candidaat-Notaris.

E. H. C. De Clerck, Hof ter Weyden, Schotenhof.

E. H. L. De Coster, pastoor-deken, Ekeren.

E. H. Karel De Decker, onderpastoor, Esschen.

Baron Fernand de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Jonkvrouw Gwendoline de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Baron Henri de Kerchove d'Exaerde, senator, Gent.

Jonkvrouw Marie-Claire de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Eerw. Heer Thierry de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

J. De Ridder-Van Beeck, Statiestraat, 17, Waterloo.

Dr. V. d'Espallier, Victor Jacobslei, 40, Berchem.

Mevr. De With, Lintsche stw. 60, Hove.

J. P. Dupont, Verbondstraat, 31, Antwerpen.

E. H. Kan. Dr. A. Erens, archivaris, abdij Tongerlo.

Festraets, Kerkstraat, 21, Mortsel.

E. H. Gagelmans, pastoor, Hulsen (Balen-Nethe).

Const. Goetstouwers, Calmpthoutsche Steenweg.

F. H. A. Goossenaerts, Legeraalmoezenier, Antwerpen.

Dr. J. Goossenaerts, Molenstraat 23, St. Amandsberg.

R. Govaert, onderwijzer, Gooreind.

Prof. Dr. L. Grootaers, hoogleeraar, Leuven.

E. H. Alb. Henderick, Koningshof, 's Gravenwezel.

Corn. Hens, maelder.

WESALIA

Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis en Folklore

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring van Wuustwezel.

Beheer : FRANS VERSTRAELEN (postcheckrekening n° 1656.25)

Redaktie : KAREL PEETERS.

(Alle correspondentie en zendingen voor het tijdschrift bestemd, gelieve men te adresseeren aan den heer Fr. Verstraelen, Dorpsstraat, Wuustwezel.)

Het Eigendomsrecht der School.

Geschil tusschen Pastoor en Gemeente.

(1719-20)

Op het archief der gemeente Wuustwezel berust een zeer lijvig bundel uit het begin der 18^e eeuw. Het draagt als opschrift « *schole* » en is het dossier der stukken betreffende twee langdurige twisten tusschen geestelijke en wereldlijke overheden. De eerste twist gaat over het eigendomsrecht van school- en schoolhuis, (1710-20) de tweede, eveneens tusschen pastoor en gemeente betreft het benoemen van den schoolmeester (1735-1736). Daar men telkens om raad ging bij bevoegde rechtsgeleerden en zelfs om uitspraak verzocht aan den Raad van Brabant, werden de geschillen met de pen uitgevochten en deelde elke partij steeds haar argumenten en antwoorden schriftelijk mede. Vandaar dat we de zaken langs beide kanten kunnen beschouwen en het verloop tot in de puntjes kunnen volgen. Het is niet overdreven wanneer we zeggen, dat deze stukken ons de geschiedenis van het Wuustwezelsche schoolleven uit de 17^e en 18^e eeuw volledig in handen geven, doch niet alleen het schoolleven, ook het heele dorpsleven, wat we zouden kunnen noemen de toenmalige « dorpspolitiek » wordt er in blootgelegd.

Maken we eerst kennis met

De twee partijen.

De eerste helft der 18^e eeuw is voor Wuustwezel een tijdperk van twist en tweedracht, dat aanvang neemt met de komst van pastoor Adam Janssens. Steeds hadden de Heeren en hun schouten en schepenen in de beste verhouding geleefd met de pastoors. De protestantsche ridders van der Rijt, die sinds 1624 de heerlijkheid in bezit hadden, waren meestal afwezig en lieten het beheer van hun dorp over in handen van hun schout. De vorige pastoor, Joannes Oudenrogge had gedurende 40 jaar zijn ambt waargenomen, zonder eenige tegenwerking onderonden te hebben vanwege de protestantsche heeren. Toen pastoor Oudenrogge stierf, werd hij heel plechtig in de kerk begraven en op zijn grafsteen werd als een eeuwige hulde gebeiteld :

« Voorbeeld voor het nageslacht. »

Zulks gebeurde in 1710. De benoeming van een nieuwen herder bleef niet lang uit. Adam Janssens werd door Zuster Volckerickx, Moeder van St. Elisabethgasthuis, bij brieve van 20 Mei 1710 voorgesteld en op 28 derzelfde maand teekende hij reeds zijn naam in het doodenregister der parochie, met de vermelding *« veni ad residentiam »*.

De toenmalige heer van Wuustwezel, Jacob van der Rijt, was steeds afwezig en verbleef, ofwel te 's Gravenhage, ofwel op zijn kasteel te Endegeest bij Leiden, terwijl hij zijn Wuustwezelsch slot liet vervallen. Zijn plaatsvervanger was Jan Jozef Nouwens de schout.

Eerste moeilijkheden.

Pas was de nieuwe pastoor aangekomen of hij begon te snuffelen in de oude kerk- en armenrekeningen. Het bleek alras dat de boekhouding der kerk- en Heilig Geestmeesters niet te best in orde was en dat de gemeente van de goede trouw gebruik gemaakt had om vele uitgaven, die voor haar rekening waren, op den rug der Kerk te schuiven, terwijl sommige inkomsten volstrekt niet terug te vinden waren. Kortom 't was niet in orde, er waren fouten begaan. Men kan zich de verwondering der vroede vaderen voorstellen bij het vernemen van den uitslag der nasporingen van den pastoor, die zwart op wit bewees, dat de gemeente aan de kerk niet minder dan 700 gulden te betalen had. Tegenstribbelen hielp niet en na eenige jaren getwist te hebben werd de pastoor in 1717 volkomen in 't gelijk gesteld ondanks de werking van den heer van Wuustwezel.

Ondertusschen hadden eenige ingezetenen van de gelegenheid gebruik gemaakt om te weigeren hun tienden te betalen. Daar ze zich vereenigd hadden om de bevelen der overheden tegen te werken werden ze naar Brussel geroepen en aldaar streng gestraft. Bij de behandeling dezer zaak kwam de waarheid aan het licht : de pastoor van klein Zundert Marcelli had de beschuldigden opgehitst tegen hun grondheer. (1)

Van den anderen kant kreeg van der Rijt al meer en meer de groote massa langs zijn kant. Hij ondersteunde evenals zijn vader en grootvader de drie gilden en trachtte door alle mogelijke middelen in de achting van zijn onderhoorigen te klimmen. De protestantsche leer won steeds aanhangers en tusschen al de omliggende dorpen leverde Wuustwezel het grootst aantal volgelingen aan de gereformeerde kerk te Zundert.

Aldus waren de twee partijen goed afgescheiden. Verwonderlijk is het echter wel, dat de Heer het meerendeel der inwoners op zijn zijde had terwijl de pastoor om zoo te zeggen alleen stond.

Nu de hoofdpersonen voorgesteld zijn, vangen we aanstonds aan met de « schoolkwestie ».

De Oorlogsverklaring.

Op 28 October 1719 waren metsers en timmerlieden bezig met herstellingswerken uit te voeren aan de school, op bevel van « de regeerders van Wuustwezel », toen opeens pastoor Adam Janssens ter plaats verscheen en de werklieden gebod hun werk te staken. Deze namen hun gereedschap op en gingen heen.

Dat was de oorlogsverklaring. De pastoor had de gemeente aangevallen, aanstonds werd het nieuws geseind aan den Heer en reeds den 7ⁿ November antwoordde Jacob van der Ryt vanuit 's Gravenhage dat de pastoor moest bewijzen « *uyt wat fondament hij rechte ofte geen rechte is hebbende* » verder diende de schout te informeerden « *wat geraedsaem is gedaen te worden* »

(1) Albertus Marcelli, geboren te Loenhout 8 Sept. 1665, geprofest 4 Sept. 1686, kapelaan te Tilburg 1694, circator 1699, als kapelaan verbonden aan het gezantschap van den Spaanschen koning te 's Gravenhage 1700, *van 1713 tot 1740 pastoor te Klein-Zundert*, op den 17ⁿ April van laatstgenoemd jaar overleden.

In de verzameling Cuijpers van Velthoven ('s Rijksarchief's Hertogenbosch) bevindt zich een gedrukt stuk van 14 November 1731, waarin « Albertus Marcelli, pastoor der Roomsche gemeynte van Cleyn-Sundert », protesteert tegen eerroovende uitstrooisels en aantijgingen.

(M. Verhoeven. « Zundert en Wernhout » blz. 47).

tegen soo een violente middel van dwangschaele en kosten door syn verboth aan de gemeente toegebracht ».

(Zie bijlage I).

Aanstonds gaf hij volmacht aan zijn schout om de zaak door te drijven. In deze volmacht lezen we :

« Wij, Jacobus vander Ryt, heer van Wuustwezel, Westdoorn, enz. verstaan hebbend de protestatie of het verbod vanwege den heer pastoor van het dorp van Wuustwezel in de begonnen reparatie van de huisinge van den schoolmeester en de school van dit dorp; gezien ook de resolutie en de procuratie van schout, schepenen en bedezetters van 30 October l.l. ten einde een rekwest te kunnen presenteeren in den Souvereinen Raad van Brabant tot behoud van de gemeente in haar oude gerechtigheid en bezit, geven wij aan Joannes Jozef Nouwens onzen schout van Wuustwezel procuratie tot het presenteeren van het rekwest of zooals hij goed zal vinden tot het meeste voordeel van de gemeente, met macht van advokaten en procureurs aan te stellen en de zaak tot het einde door te drijven; belovende al wat door hem daarin verricht en gedaan zal worden te houden voor goed, vast en van waarde onder obligatie van onzen persoon en goederen.

In kennis der waarheid gezegeld met ons aangeboren wapen en door ons onderteekend.

(w. g.) J. VAN DER RYT.

Den 31^{en} Oktober op een vergadering van Schout en Schepenen, werd besloten volmacht te geven aan Schout Jan Jozef Nouwens om in recht te treden tegen den pastoor en zoo noodig advocaten en procureurs aan te stellen, tot handhaving van *« deses gemeente oude gerechtigheydt ende possesie. »*

Ziehier den tekst der volmacht.

« Ondergeteekenden Schout, en Schepenen, Bedezetters, gegoeden en ingezetenen der heerlijkheid van Wuustwezel, verstaan hebbend, dat de heer Adam Janssens, pastoor dezes dorps, heeft verboden van voort te gaan met de reparatie, die wordt gedaan aan de school en het huis van den schoolmeester van dit dorp, hebben gezamenlijk besloten een rekwest te zenden aan den souvereinen Raad van Brabant tegen den voornoemden heer Pastoor tot behoud van de gemeente in haar rechten; vaardigen te dien einde af den heer Jan Jozef Nouwens, schout van dit dorp, om procureurs en advokaten aan te stellen, gelijk hij zal goedvinden. Aldus gedaan binnen dit dorp van Wuustwezel den 31 Oktober 1719.

(w. g.) Jan J. Nouwens, Jan Hermans, Huibrecht van Doren, Jan P. Anthonissen, Matheus Peeter Aernouts, Peeter Jacob

Janssen, Cornelis Peeter Lambrechts, Jan Cornelis Beyers, Jan Cornelis Anthonissen, Willem Peeter van Ostaeyen, Peeter Jan Beyers, Willem P. Luyckx, Pauwels P. Peeters, Peeter van Eckel, M. Van Beeck, Pauwels Janssen van Velthoven. »

Wie is de eigenaar van de school?

De vraag, die tot nu toe nooit was gesteld : « Wie is de eigenaar der school ? » diende opgelost. Van beide kanten werd gezocht. De Leenboeken der Heerlijkheid werden geraadpleegd (zie bijlage II). De oudste vermelding was die uit het Leenboek van Philips van der Meeren, waaruit bleek dat een zekere Bartholomeus van Broeckhoven een stede met een gemet grond in leen had ontvangen den laatsten Januari 1530. Deze stede zou dan later als school dienst doen want slechts negen jaar nadien, den 24 December 1539 gaf vrouwe Maximiliane van der Noot dezelfde stede in leen aan de kerk alsdan echter sprak men van « *het huys vande schole met synen begrype.* » Zoo gingen de leenboeken voort met aanduidingen te geven omtrent de verheffing van de school tot de laatste in 1735. Vermits de oudste vermelding als school die was van 1539 en de vorige toen van Broeckhoven het huis in leen had van 1530 diende verklaard hoe de kerk in bezit gekomen was van het schoolhuis. Volgens den pastoor was zulks gekomen door een testament van van Broeckhoven, doch op herhaald verzoek vanwege de schepenen kon het testament noch het afschrift gevonden worden.

De pastoor kon slechts een bevestiging toonen, onderteekend door eenige nakomelingen van Van Broeckhoven, doch deze was opgemaakt in 1671 op verzoek van den toenmaligen heer pastoor.

Integendeel kon de gemeente schriftelijke verklaringen voorleggen van een bloedverwante van Van Broeckhoven en van Meester Willem Maesmans, schoolmeester.

We schrijven deze getuigenissen aldus over :

Verklaring van de weduwe van Peeter van Aerde.

Marie Adriaan Symons, weduwe van Peeter van Aerde, ingezetene van dit dorp, oud omtrent 88 jaar, verklaart, dat zij wel heeft hooren zeggen van hare moeder, die alhier gestorven is, geleden omtrent de 40 jaren in den ouderdom van 70 jaren, en welke behoorde tot de bloedverwanten van zekeren Bartholomeus van Broeckhoven.

Hare moeder zegde, dat deze Bartholomeus van Broeckhoven aan de gemeente heeft gegeven de erve alwaar de school en het schoolmeestershuis op staan, omdat deze erve daar zoo dicht bij

de kerk zeer wel voor gelegen was. De reparatie werd immer door de gemeente bekostigd.

Op bezoek wil de declarante dit altijd onder eed bevestgen.

Gedaan te Wuustwezel, den 13 November in tegenwoordigheid van Jan Nuyts en Cornelis Jacobs Verheyden, getuigen.

(w. g.) Joannes Nuyts + handmerk van Marie Adriaen Symons, verklarende haren naam niet te kunnen schrijven mits haren ouderdom. + handmerk van Cornelis Jacobs Verheyden, verklarend niet te kunnen schrijven.

Verklaring van Meester Willem Maesmans.

Meester Willem Maesmans, schoolmeester dezès dorps van Wuustwezel, oud omtrent 68 jaar verklaart, op verzoek van de regeerders der gemeente, dat hij in dit dorp het schoolmeestersambt heeft bediend van in het jaar 1671. Hij heeft altijd hooren zeggen, dat de erve, waarop de school en het schoolmeestershuis deser gemeente staan, met den hof daarachter liggend is gegeven voor de school ten dienste der gemeente door zekeren Bartholomeus van Broeckhoven in verleden oude tijden; ook heeft hij wel hooren zeggen dat het kerkhof zou vergroot zijn met een deel van de erve van dezen van Broeckhoven. Gedurende al den tijd zijner bediening als schoolmeester heeft hij immer geweten, dat, zoo er eenige reparatie te doen was aan het huis of aan de school deze altijd geschiedde door zorgen van de regeerders van dit dorp, bovendien heeft hij hooren zeggen, dat van in onheuglijke tijden de gemeente voor de herstellingen zorgde.

De declarant heeft ook gezien, dat ten tijde toen de Eerw. H. Dervoort alhier pastoor was, er een nieuwen muur rondom de school is gebouwd en dat ook de schouw vernieuwd werd. Over dat werk werd toezicht uitgeoefend door een zekeren Heuvelmans, alsdan schepen, zonder dat er eenige stoornis is geschied.

Deze verklaring zal de onderteekenaar desnoods onder eede durven bevestigen.

Gedaan in tegenwoordigheid van Jan Nuyts en Hendrik Boons als getuigen, den 13 November 1719.

(W. g.) W. Maesmans-Jan Nuyts. (+ Handmerk van Jan Boons, verklarend, niet te kunnen schrijven).

De gemeente merkte ook nog aan, dat, al was er een testamentaire beschikking voorhanden, deze toch niet uitvoerbaar kon geweest zijn « *als voor dien tijd verboden was aen doode handen als kercken en cloosters erffgoederen te legateeren inge-*

volge de Blijde Inkomste van Keyser Carel den vijffden d'anno 1515. »

Nu kon de pastoor nog wel aantoonen dat het jaargetijde, dat nog steeds voor van Broeckhoven werd opgedragen voortkwam van de gift der school doch het baatte niet. Een laatste poging was het uitpluizen van de rekeningen van Kerk, Heilig-Geesttafel en gemeente. De pastoor had vroeger getoond dat hij daar vooral sterk in was en ditmaal zou de gemeente het wederom erg te verduren hebben.

De verhuring van het schoolgebouw en de herstellingen.

Er werd dan gevonden, dat de Kerk de school verhuurd had van 1589 tot 1693, dat de reparatiën gedaan werden door Kerk en Armeesters tot 1634. Maar ook de gemeente had herstellingen laten doen en zelfs groote verbeteringen laten toebrengeu, zoo in 1665 voor omtrent 60 gulden en in 1669 voor 166 gulden. Dat de Kerk de school verhuurd had, nam men wel aan, want in die tijden verhuurde iedereen, zonder na te gaan aan wien de eigendommen toebehoorden. Dezelfde kerkmeesters die de school aan de ingezetenen verhuurden tijdens de jaren van pest en oorlog op het einde der 16^e eeuw, verhuurden toen ook de zolders van den toren, evenals ze de afhangen van de kerk aan de inwoners in bruikleen gaven. De reparatie werd door iedereen betaald, zoowel door Kerk, Heilig-Geesttafel en gemeente als door gewone ingezetenen, doch vanaf 1591 bijna uitsluitend door de gemeente. En dan diende volgens den schout de groote verbeteringen door de gemeente in 1665 en 1669 toegebracht zeker in aanmerking genomen te worden. We laten hier de notitie van den pastoor volgen.

Notitie van de verhuring der school alsmede van de reparatiën door de Kerkmeesters en de H. Geestmeesters gedaan en insgelijks door de gemeentemeesters of borgemeesters, in de volgende jaren.

I. De verhuring door de Kerkmeesters.

Willem Aerts en Cornelis Jan Symons, kerkmeesters, begonnen 1589 en eindigend 1592.

— Ontvangen als huur der school voor het jaar 1588 van Jan Beyers Cornelis Goossens van Beeck de som van 2 gulden 15 stuivers.

— Ontvangen van Jan Simons voor huur van een « schoff » aan de school, uitgaande half Maart 1590, 10 stuivers.

— Ontvangen van Jan Lodewycx en Peeter Peetersen voor een jaar huur 4 gulden.

Cornelis Jan Simons en Jan Huybrechts, begonnen in 1591, geëindigd in 1592.

— Ontvangen van huur van de school in 1591 6 gulden.

Jan Huybrechts en Lambrecht Cornelissen, kerkmeesters van 1592 tot 1594.

— Ontvangen van Willem Matthyssen voor huur der school 1 gulden 5 st.

— Ontvangen van Jan Symons, achterstel van huur der school 1 gulden.

— Nog ontvangen voor den tijd na de kermis van Wuustwezel tot 20 Sept. insgelijks de som van 1 gulden.

— Nog ontvangen van Peeter Thoenissen over restant van huur 1 gulden 8 st. 3 oort.

Nota. Door Willem Aertsen en Cornelis Jan Symons, kerkmeesters, werd in de jaren 1589 en 1592 de som van 18 stuivers ontvangen voor verhuring van den zolder in den toren aan Hendrik Dircx, wat nochtans de gemeente aangaat.

II. Reparatiën door de kerkmeesters betaald.

Matthys Toon Theys betaalde in 1563 en 1564 voor reparatie aan de school 3 g. 17 st.

Aernout Christiaens Van Tichelt en Wouter Gielis in 1565 en 1566.

Willem Aertsen en Corn. Jan Symons in 1589 en 1592 in verschillende malen 4 g. 4 st.

Jan Huybrechts en Lambrecht Cornelis in 1592 en 1594 be-
Cornelis Jan Symons en Jan Huybrechts in 1591 en 1592 1 g. 12 st.

Lambrecht Cornelis en Huybrechts Verheyden 1593 en 1594 10 st.

Peeter Antonissen, minor, in 1616 1617 1 gulden 15 st.

Adriaan Huybrechts Verheyden in 1618 6 st.

Cornelis Adriaan Heuvelmans in 1625 3 gulden.

In zeker manuaal van Pastoor Matheus Hulsel geschreven in 1592 staat «nog van reparatie aan de school, dat ik heb betaald 5. g. 18 st.»

In een rekening van Pastoor Gregorius Donckaers aangaande den ontvang, dien deze pastoor heeft gehad van wegens de Kerk en in den uitgeef staat op 2 April 1634, geteld te hebben aan Jan Gabriels, kerkmeester, voor leverantie van stroo aan de school 17 stuivers.

III. Reparatiën door de H. Geestmeesters betaald.

Jan Wellens en Andries Verreyt, H. Geestmeesters, anno 1601 betaald aan reparatie der school 1 gl. 5 st.

De erfgenamen van Adriaan Peeters in zijn leven H. Geestmeester, in 1613 betaald 10 gl. 5 st.

De erfgenamen Cornelis Jacob Brouwers, als H. Geestmeester anno 1614 « heeft gereden om recht stroo ten behoeve der school » 12 st. Nog betaald aan reparatie der school 10 gl. 10 st.

Peeter Janssen van Ostaeyen, anno 1617 betaald 2 gl. 12 st. Adriaan Cornelis goosens, 1626, 3 gl.

Gabriel Jan Huybrechts 1630 en 1631 betaald 1 gl. 15 st. 2 oort
Peeter Aertsen van Tichelt in 1632 betaald 21 gl. 11 st. 2.

IV. Reparatiën door de gemeente betaald.

Antoon Melssen, gemeentemeester 1591 heeft betaald voor reparatie aan 't huis, waar de schoolmeester in woont 5 st.

Andries Verreyt gemeentemeester 1604, betaald aan den heer van Wuustwezel voor leverantie van steen aan de school 7 gl.

Dirck van Wouwe heeft in 1659 betaald 7 gl. 10 st.

Peeter Aerden, 1662 betaald 11 gl. 10 st.

Jan Peeter Beyers 1663 bet. 3 gl. 12 st.

Peeter Antoon Peeters, 1665, in verschillende malen betaald voor reparatie aan de school 59 gl. 7 st.

Corneel Dielis Cornelissen, borgmeester 1669 heeft betaald voor de groote reparatiën en de verbeteringen der school te samen de som van 166 gl. 12 st. 1 oort.

In een rekening van Jacob Aertssen van Chaem, kerkmeester in 1643 en 1644 staat : zoo wanneer het jaargetijde werd gehouden van Broeckhovens erfgenamen heeft de rendant tot offerpenningen gegeven 16 st 2 oort. »

In margine staat « zal worden onderzocht en wordt alleen ditmaal gepasseerd, zonder het in konsekwentie te trekken. »

Lambrecht Mattheeusen had een « memorie » opgesteld en in eenvoudige taal heeft hij zijn bevindingen met onvaste hand neergepend. Benevens de opgave zijner schuldenaars en zijner schuld-eischers lezen we :

« Men kan van die oude tijden niet veel weten hoe het alles in zijn werk is gegaan. Dan dat ze malkander in vorige tijden, zonder verschil te maken, hebben geholpen, als te zien uit de notitiën van de gedane reparatiën aan de school, door de armen, de borgmeesters, evenals door de kerk. Dat de gilden in tijden van nood hunne « schildens » hebben verkocht om het dorp te helpen. De schole en het huis wordt van ouds ook door de ge-

meente onderhouden, zoo blijkt, zonder daarvan huur te geven, doch in den tijd van de inlandsche troebelen of revolutie aan partikulieren door de kerkmeesters. Dit is bij de 200 jaar geleden.»

Rechtsgeleerden aan het woord.

1. Advokaat Otgens.

Daarmee waren al de bronnen uitgeput. Het verzamelde materiaal werd overgemaakt aan advocaat Otgens met verzoek om advies.

Otgens zegde dat gewoonlijk « *de schole ende daer hoorende huyse ende erve toebehooren aende gemeynte van den Dorpen ende niet aende kerken.* » Verder haalde hij aan dat het meer dan honderdjarig vreedzaam bezit en het onderhoud en de verbeteringen, door de gemeente toegebracht, wel bewijzen waren dat deze eigenares is, want wie een pand bezit onderhoudt het. Ook het argument van het testament viel weg door de andere getuigenissen. Advokaat Otgens kon zich bovendien beroepen op aanduidingen uit werken van vooraanstaande rechtsgeleerden. Hij staafe zijn bewijsvoering met verwijzing naar de geraadpleegde bronnen, vooral het werk van BORT, « *Tractaet van Hollantsche Leenrechten.* »

Uit STOCKMANS' « *Decisies van den Raede van Brabant* » wist hij een voorgaande op te diepen, nl. een geschil van 1647 aangaande het planten van boomen rondom het klooster van Terbank, welke decisie ook ten nadeele van den pastoor en in 't voordeel van de gemeente uitgevallen was.

Ziehier de uiteenzetting van advocaat Otgens, opgesteld op 20 November 1719.

Het dorp en de gemeente van Wuustwezel zijn in een langdurig bezit van honderd en meer jaren van het huis, de school en aanhoorigheden, alsmede van de erve waarin den huidige schoolmeester woont. Zulks blijkt uit de herstellingen door de gemeente van tijd tot tijd gedaan, wat bewezen wordt door de dorpsrekeningen vanaf het jaar 1604 tot heden toe. Nooit werd ze in dit bezit gestoord of gehinderd. Doch nu voor enkele weken vond de heer pastoor van dit dorp het goed te protesteeren omdat de gemeente eenige noodige herstellingen deed uitvoeren, onder voorwendsel, dat het erf en het huis alsmede de school eigendom zouden zijn van de kerk. Deze herstellingen mochten volgens hem niet geschieden zonder zijn toestemming.

Ten bewijze van zijn recht legde de heer pastoor verklaringen voor van drie of vier nakomelingen van zekeren Bartho-

lomeus van Broeckhoven en mede onderteekend door zijn voorganger den Eerw. Heer Pastoor als getuige. In dit stuk, uit het jaar 1671, werd aangemerkt, dat de gezegde erve door Van Broeckhoven zou geschonken zijn aan de kerk met last van tot zijner ziele lafenis een jaargetijde te doen opdragen. Daarbij werd verwezen naar een testament van Van Broeckhoven dat bij vrienden van den heer pastoor zou berusten.

De pastoor deed ook gelden, dat de kerk en de « arme » verschillende reparatiën zouden betaald hebben, zooals blijken moest uit de Kerk- en Armenrekening van 1550 of enkele jaren daarna, alsmede in de jaren 1580. Tevens zou uit die rekeningen op te maken zijn, dat de school in de jaren 1550 en 1580 zou verhuurd geweest zijn, zonder dat er wordt vermeld aan wien of voor welke som.

Ten laatste beweerde de pastoor, dat op de keerzijde van het achtste blad van een oud « pastoreel manuaal » betreffende het inkomen der pastorij, zou vermeld staan dat de pastoor jaarlijks verplicht was een jaargetijde te doen opdragen voor Bartholomeus van Broeckhoven en zijn vrouw en voor enkele anderen en dat als fonds daartoe was gegeven de school en het huis.

Twee vragen werden door Mr. Otgens geformuleerd :

1º) Of de gemeente door zulk een langdurig bezit van het huis, school en aanhoorigheden, alhoewel zulk niet nader kan bewezen worden, toch volkomen eigendomsrecht zou kunnen doen gelden- en of door de verklaring van den heer pastoor en zijn vrienden haar dit recht zou kunnen betwist worden.

2º) Ofschoon echter de gemeente in een zoo langdurig bezit is van huis en school, of het niet noodig is haar daarin te bevestigen, ten einde de noodige reparatie te kunnen voortzetten.

Ziehier zijn antwoord :

1º) Gewoonlijk hooren de scholen en het daarbij behorende huis toe aan de gemeente en niet aan de kerk. Daaruit reeds komt een sterk vermoeden naar voren dat de gemeente eigenares zijn zou. Een rustig bezit van honderd en meer jaren komt dit vermoeden versterken. Daarbij, ook de reparatiën, waarvan de kosten immer door de gemeente gedragen werden spreken in het voordeel der gemeente en er kan gewezen worden op groote herstellingswerken ongeveer zestig jaar geleden verricht. Als dan werd een nieuwen muur rondom de school gebouwd en werd de schouw vernieuwd. De dorpsrekeningen vanaf 1604 kunnen als bewijs dienen. In 1671 werd een verklaring opgesteld, onderteekend door verschillende bloedverwanten

van Van Broeckhoven en waarbij verklaard was, dat kerk immer het eigendomsrecht over de school had bezeten. Waarom hebben die bloedverwanten vroeger nooit geprotesteerd?

De Raad van Brabant heeft in 1647 een dergelijke uitspraak gedaan over het eigendomsrecht, van boomen, door het klooster van Ter Bank meer dan zeventig jaren vroeger geplant. De heer van de plaats die er zijn rechten op deed gelden, werd in 't ongelijk gesteld.

De verwijzing naar het testament van Van Broeckhoven kan niet in aanmerking worden genomen. Er bestaan verklaringen van Mathys Bertelen van den Eynde en van Maria Adriaan Simons alsmede van Mr. Willem Maesmans, waaruit blijkt, dat van Broeckhoven de erve waarop het huis staat aan de gemeente heeft gegeven. De eerste verklaarder voegde daarbij dat Van Broeckhoven ook een hoek van dezen eigendom aan de kerk had afgestaan ter vergrooting van het kerkhof, waarvoor dan het jaargetijde moest opgedragen worden. Deze verklaring kan eveneens afgelegd worden door verschillende oude menschen.

Moest nu echter de gezegde schenking toch hebben plaats gehad, dan moet men daarbij opmerken, dat het al voor dien tijd verboden was aan doode banden als kerken en kloosters erfgoederen te legateeren. Immers de « Blijde Inkomste van Keizer Karel V » art. 15 en 16, anno 1515 zegt, dat zulke schenking « niet, machteloos en zonder waarde is » en dat ze zoo ten eeuwigen dage zal aanzien worden. Het is dan ook niet te veronderstellen, dat van Broeckhoven zulks zou hebben willen doen. Wat de reparatiën uit de jaren 1550 à 1580 betreft, het zal wel bijzondere reden hebben gehad, dat de pastoors en de regeerders hebben toegelaten, dat die onkosten in de rekeningen werden ingeschreven, want het waren maar kleinigheden en ze komen niet regelmatig in de rekeningen voor. Het komt ook zeer zonderling voor, dat de Kerkmeesters in die jaren de school zouden verhuurd hebben, immers dagelijks kwamen de kinderen naar school en nog te minder aannemelijk is het daar er niets vermeld staat betreffende huurprijs of huurder.

2°) Uit al het bovenstaande blijkt, dat de gemeente volkomen eigendomsrecht op de school en het huis kan doen gelden vooral door het langdurig vreedzaam bezit. Zij kan dan ook in rechte treden om haar in het bezit ervan te bevestigen. Zulks is noodig om voort te kunnen gaan met de begonnen reparatie. Te meer, daar de heer pastoor niet nalaten zal om telkens moeilijkheden te zoeken.

2. *Advokaten der stad Antwerpen.*

Onmiddellijk nadat men het advies van advokaat Otgens had ingewonnen en, om meer zekerheid te hebben, werd het geval onderworpen aan twee andere rechtsgeleerden en wel aan de advokaten der stad Antwerpen, C. van Can en C. Speckhuwen.

Men bezorgde hun een memorie met bewijsstukken alsmede de notitie door adv. Otgens opgesteld.

Ziehier de memorie, die werd voorgelegd. Al de feiten worden er nogmaals in samengevat.

Memorie.

Honderd en meer jaren geleden hebben de ingezetenen van Wuustwezel gehad een school en schoolmeestershuis aan malkander. In welk huis en school deze schoolmeesters altijd hebben gewoond en « school gehouden » tot nu toe.

De ingezetenen hebben deze school en huis ook gedurende meer dan honderd jaren onderhouden met de voorvallende reparatie, zooals zij de school in het jaar 1669 merkelyk hebben vergroot, verbeterd en vernieuwd. Rondom werd een steenen muur gezet en een schouw geplaatst, waarvan de kosten beliepen de som van 166 gl. 12 st. 1 oort. Zonder dat ze in een of ander geval dienaangaande ooit eenige stoornis hebben ondervonden, behalve, dat nu op 28 Oktober 1719 de « moderne » heer pastoor de metsers en timmerlieden, die bezig waren met de herstelling, heeft verboden voort te gaan. Waarna de gemeente tegen den heer pastoor protest heeft aangeteekend. De pastoor meent, dat de school en het huis met de erve waarop dezelve is gebouwd zouden toebehooren aan de kerk, bij testament van zekeren Bartholomeus van Broeckhoven. Volgens de verklaring van sommige vrienden en afstammelingen van dezen van Broeckhoven zou het kerkhof eveneens vergroot zijn met een deel van dezen eigendom, op voorwaarde dat jaarlijks een jaargetijde zou opgedragen worden. Alhoewel van dit testament nergens een spoor is. De pastoor kan zich alleen beroepen op de schriftelijke verklaring van eenige nakomelingen van den genaamden van Broeckhoven opgemaakt in Januari 1671 ten verzoeken van den toenmaligen heer pastoor om te bewijzen, dat de school en de erve bij testament zouden geschonken zijn aan de kerk.

Er is ook te noteeren, dat in de jaren 1588-1593 de school door de kerkmeesters verhuurd is aan sommige ingezetenen, zooals blijkt uit hierbijgevoegde notities. Doch in die jaren was het « algemeen verloop » er was toen toevallig geen schoolmeester en de kerkmeesters hebben zelfs de zolders van den toren

verhuurd. In die jaren was er ook zulken nood door de troebelen veroorzaakt, dat de kerkmeesters zelfs de « afhangen » van de kerk hebben verhuurd.

In de jaren 1563 en volgende hebben de kerkmeesters verschillende reparatiën aan de school bekostigd, evenals de H. Geestmeesters, doch ook de gemeente heeft vanaf 1591 tot nu toe meermaals herstellingen laten uitvoeren.

In een zeker « pastoreel manuael » opgemaakt door sekretaris Reyns in het jaar 1617, staat op den buitenkant een en ander genoteerd betreffende het jaargetijde, onder meer, dat hof en school voor deze fondatie zouden afgestaan zijn.

Er is wel rekening mede te houden, dat Peeter Beyers, namens de kerk heeft in leen verheven het huis met de school, daarin begrepen vier of vijf roeden erf, in het jaar 1569, maar van den anderen kant is in overweging te nemen, dat door de gemeenteverheden, namens de gemeentenaren en ook in tegenwoordigheid van Peeter Geertsen, kerkmeester, op den 12 Julij 1598 aan Meester Jan Mareus, alsdan schoolmeester synde, is toegezegd : « het schoolmeesterhuis zal Meester Jan ook gebruiken, zooals van ouds geplogen is geweest. »

Insgelijks is vergund namens de gemeente aan den tegenwoordigen Meester Willem Maesmans, schoolmeester op 1 Juni 1671 het gebruik van het huis, volgens een acte die ook onteekend is door verschillende bloedverwanten van Van Broeckhoven.

Verder is nog na te gaan, dat de schenking van Van Broeckhoven, al was zij aan de kerk gedaan van geen waarde is, daar het in dien tijd verboden was aan « doode handen » als kerken en kloosters, erfgoederen te legateeren, ingevolge de blijde inkomste van Keizer Karel V van 1515.

Na rijp beraad sloten deze twee rechtgeleerden zich bij de « extense resolutie » van advokaat Otgens aan en leverden op 25 November 1719 een verklaring af, die aldus alleen luidde :

« De ondergeteekende advokaten der stad Antwerpen de voorgaande uiteenzetting en de daaruitvolgende vragen nagezien, alsmede de besluiten door hr. Advokaat Otgens getrokken, ook gezien hebben de bijgevoegde stukken. Daar blijkt uit deze stukken, dat de gemeente meer dan honderd jaren in vreedzaam bezit is gebleven van het huis en de school, zonder dat men ondervindt dat vanwege de kerk sedert het begin tot nu toe geen stoornis is geschied, als alleen het protest van « den modernen heer pastoor » wat echter het eigendomsrecht der gemeente niet kan hinderen.

Daarom mogen de regeerders vrij voortgaan met de herstelling van het schoolhuis en ze zouden goed doen met een tegenprotest te bestellen, aan den heer pastoor, om hem te berichten, dat zij eigenaars zijn van de school. Wat de herstellingen uit de jaren 1550 en 1580 betreft, het kan zijn, dat er in dien tijd een schoolkwestie geweest is waarvoor de kerk de kosten van reparatie te dragen had omwille van eenige bijzondere redenen. Maar als men rekening houdt met het ongerept eigendomsrecht van 1604 tot nu toe, dan kan de gemeente gerust haar rechten doen gelden. Waarbij dan ook de tweede vraag beantwoord is.

De uitspraak van den Raad van Brabant.

De pastoor krijgt ongelijk.

De adviezen, de memorie en al de bewijsstukken werden overgemaakt aan den Raad van Brabant.

Ten slotte kwam de uitspraak van dezen Raad op 8 Juni 1720, die eensluitend was met het advies van de advocaten.

Aldus werd de Heer pastoor in 't ongelijk gesteld en kon de gemeente verder beschikken over de school.

De uitslag was weliswaar ten nadeele van den pastoor uitgevallen, doch bij de eerste de beste gelegenheid zou hij wederom van zich doen hooren. Vijftien jaar verliepen echter voor de «*Schoolkwestie*» voor een tweede maal op het tapijt kwam.

Toen was het niet meer het eigendomsrecht dat betwist werd, maar er diende uitgemaakt wie het recht had den schoolmeester te benoemen. Dit tweede geschil maakte veel meer ophef dan het eerste, haast de gansche bevolking werd er bij betrokken. In een volgende bijdrage zullen we dit breedvoerig behandelen.

K. PRETERS.

BIJLAGEN

I.

Brief van Jacob van der Rijt aan zijn schout J. J. Nouwens.

's Gravenhage den 7 November 1719.

Mijnheer,

Ued. geadviseerden van den 3^{en} deser, waarop dient als mede van het ondersoeck raeckende de reparatien der schole en het bewijs en daer soude bevonden zijn deselve is gedaen bij kerck ende armmeesters sedert den jaere 1580 tot 1600 oock mede bij de selven soudent betaelt zijn de gagie voor arme kinderen ende school verhuert voorde reparatie als mede soo het scheijnt bij het vorige geadviseerde het jaargeteyde van eenen B. van Broeckhoven.

Is sulcx alsoo moghte bewezen werden soo soude hij heere pastor moeten aentoonen het selvige bij testament van B. van Broeckhoven en dan soude hij pastoor allen recht hebben de last van tjaergeteyde te vorderen bij aenmaninge en bij weygeringe te procederen op den pant vande school om alsoo te comen tot voldoeninge.

Geconsidereert als hun vermeyne dat nu meer der als 60 à 70 jaeren en meerder, sal aengetoont worden de reparatie der huysinge en school is gedaen bij den dorpe ende gemeente, soo soudent en behoorden versocht en verleent te worden brieven van maintenue om voorts te gaen bij provisie in 't repareren der school ende huysinge laetende de saecken, in zijn geheel te petitioneeren, wegens de acte die den pastoor wilt met onbehoorelycke wisselen haelen vande weth soo het aan hun verbiedende en de genootsaect te comen in oppositie,

Derhalve soo is ons gedacht, dat schout ende schepenen sullen nemen goed advies en consultatie soo op de invorderinge der acte vanden pastoor als waeruyt en uyt wat fundament hij ofte recht of geen recht is hebbende en wijders wat geraedsaem is gedaen te worden tegen soo een violente middele van dwang schaede en costen door sijn verboth aende gemeente toegebracht en wat daerinne hun te doen staet om soodanighe schaede en coste te vergoeden en weyders t'adviseeren van alles ter materien is dienende om sich daernaer te reguleren ende het goet recht van sijn ende gemeente te helpen bevoorderen.

Blijve mijne heere UEd. seer dienstgenegen.

(w. g.) J. vander Ryt.

II. Uittreksels uit Leenboeken.

I.

Int Leenboeck van heer Philips van der Meeren, vervallen bij tijde van Peeter van Beeck, stadthouder.

Begonst anno 1516, den 12 Julii, staet folio 53 :

Bartholomeus van Broeckhoven heeft ontfangen te leene eene stede gelegen aent kerckhoff groot synde ontrent een gemet luttel min oft meer, de kerckmuur noort, der heeren straete oost, Jan van den Langenberghe suyt, Mr. Dirck Rooymans erffgenamen west. *Den laatsten dach Januarii anno 1530.*

Lambrecht Mattheussen, als besetman van de Kercke van Wuestwesel, heeft ontfangen te leene het huys van de schole met synen begrype, behoudelyck, dat daerinne begrepen is vier a vyff roeden erven, ende dat bij opdragen van Meeus van Broeck ende Meester Anthonis ende Marten de Ketelaar. In presentie van Aernout van der Vloet, Meester Adriaen Peeter Verwilt en Jan Verwilt. *Anno 1539, den 24 December.*

Staende fol. 35 V° in den leenboeck van Vrouwe Maximiliana van der Noot, weduwe van heer Philips van der Meeren, anno 1532.

Ten tyde van Maximiliaen Beyers van Voxdael, begonnen 1564 f° 20 V°. *Peeter Beyers van Voxdael*, secretaris, als versterfelycken man van der kercke van Wuestwesel heeft ontfangen te leene... het huys mette scholen, gelegen achter de kercke, daerinne begrepen is 4 of 5 roeden erve ende dat nae de doot van Lambrecht Mattheussen. Actum den 5 Septembris anno 1569, present Anthonis Zymons ende Jan van Yperen, leenmannen.

Naer doode van *Peeter Beyers* bij *Adriaen Verheyden* verheven 1619 lesten Januari als sterffelyck man.

(Nota. Dat dese *Adriaen Verheyden* is geworden een heel out man, soodat vervolgens den heer advocaet Speckhuwen in syn gegeven advies wel een erreur kan wesen, aengesien hy deduceert de de verheffen niet en syn vervolght, als naer te sien bij het gegeven advies).

Naer doode van *Adriaen Verheyden* by *Cornelis Cornelissen Anthonissen* verheven als sterfelyck man 18 November 1682.

Naer doode van *Cornelis Corn. Anthonissen* bij *Jacob Peeter Jacobs* als sterfelyck man 1 Aprilis 1716.

2.

In de Leenboecken vanden heer van Wuestwesel staet als volgt :

5 September 1564. (folio 20, verso)

Peeter Beyers van Voxdael, secretaris als versterfelycken man van der kercken van Wuestwesele, heeft ontfangen te leene twee

vertelen roch tsjaers daer vuytreyckers aff syn Neel Dries ende Adriaen Verheyden nae inhoudt myns heeren leenboeck, ende noch *het huys metter scholen* gelegen achter de kercke, daerinne begrepen is iiij ofte v roeden erven ende dat naede doot van Lambrecht Mattheussen. Actum den vyfden Septembris anno xv^e ende lxi. Present Anthonis Diel Zymons ende Jan van Yperen, leenmannen.

31 January 1619 (folio 26, recto)

Adriaen Huybrechts Verheyden als Kerckmeester ende versterffelycken man vander kercken alhier, heeft te leene verheven voor de kercke twee veertelen roghs tsjaers, daer vuytreyckers aff syn te weeten van deene Symon Goessens van Beke, vuyt syn huys aende Plaetse ende van dander Peeter Cornelissens vuyt syn huys daer neffens, ende noch *het huys metter scholen* gelegen achter de kercke, daer inne begrepen syn aenden hof vier oft vyff roeden erven ende dat nae de doot van Peeter Beyers voorgaenden gesetman, Actum den lesten January anno 1619. Present den heere stadthouder Asseliers, Laereys Reyns ende Pauwels Jan Huys, mannen van leen.

18 November 1682. (f° 15, recto)

Cornelis Cornelis Anthonissen, als kerckmeester ende versterffelycken man vander kercken alhier naer doode van Adriaen Huybrechts Verheyden, voorgaenden gesetman, heeft te leene verheven voor de kercke alhier twee veertelen roghs tsjaers, daer vuytreyckers aff syn te weeten van deene veertel Niclaas van Doren vuyt syn huys aende Plaetse alhier ende van dandere Jan Adriaenssen van Pelt vuyt syn huys daer neffens, ende noch *het huys metter scholen* gelegen achter de kercke daerinne begrepen sijn aenden hof vier ofte vijff roeden erven, ende heeft den voornoemden gesetman gedaen den behoorelycken eedt van trouwen. Actum den xvij November XVIe twee en tachtigh. Present d'heere stadthouder Maesmans, Frans van Beeck, Theodor van Beeck, Willem van Ostaeyen Peeter Anthonis Peeters, Cornelis Jacob Philips ende Cornelis Jan Lodewycx, mannen van leene.

FOLKLORE

Van Kerstmis tot Driekoningen.

I. KERSTMIS

Stil als hun eentonige vlakten van heiden en weiden, plechtig als hun oude dennebosschen, eenzaam en schamel als hun slapende dorpkens, vredig als hun vreedzame streek is Kerstmis in het hart onzer Kempische menschen. En onveranderlijk diep in de ziele, blijft ook hun « Kerstnacht schooner dan de dagen.... »

Van al de kerkelijke plechtigheden, waarmede ons vroom Kempisch volk zoo innig meevoelt, is er geen enkel, dat zoo'n voorname plaats gekregen heeft in al de uitingen van het volksleven, dan wel het geheimnisvolle Kerstfeest.

Ontbreken de juiste gegevens om de tijdsbepaling van Kerstmis nauwkeurig vast te stellen, dan zijn alle onderzoekers het eens om te beweren dat de herdenking van Kristus' Menschwording de plaats ingenomen heeft van oer-oude, heidensch-Germaansche feesten.

Aanvankelijk vierde men de geboorte van Kristus samen met ons huidig Driekoningenfeest (6 Jan). Daarentegen vindt men het vieren van 25 December (dag, die volgens den Juliaanschen Kalender als Winterzonnewende gold) voor het eerst rond het jaar 350. De uitbreiding van dit feest stond in betrek met de overwinning over het Arianisme. Met het Kerstfeest werden van de V^e tot VIIIe eeuw meer andere, deels nieuw opgekomen feesten, in onmiddellijke verbinding gezet, zoodat een Kerstkring ontstond. De symbolische beteekenis van 25 December, als de dag der Winterzonnewende en het aanbreken van het geestelijk licht der menschheid in Kristus, lag zeer nauw. Immers alle oude volkeren vierden de Winterzonnewende als

begin van het hernieuwde leven der natuur. De Germanen vierden in dezen tijd hun Midwinterfeest, hun Joelfeest. Ze geloofden hier een persoonlijk ingrijpen der geesten en der groote goden te bespeuren, die zich ook in allerlei gestalten vertoonden. Veel van dit geloof en van deze gebruiken der Germanen, evenals van het Roomsche heidendom zijn in de Kristelijke Kerstviering overgegaan en zijn er in bewaard gebleven. In tegenstelling met de heidensche gebruiken ontstonden de voorstellingen der geboorte van Kristus, de Kerstliederen en de Kerstspelen. Zoo werd het Kerstfeest bij de massa een algemeen vreugdefeest.

In al die voorstellingen, liederen en spelen vindt men een treffende localisatie, t.t.z. dat elkeen de gebeurtenissen deed afspelen in zijn onmiddellijke omgeving. Voorbeelden van middeleeuwsche schilders, dichters en kunstenaars, die deze localisatie in hun werk te pas brachten, liggen voor 't grijpen. Maar daarnaast wist de eenvoudige volksziel allerhande bijzonderheden bij te tooveren om het geval nog aangrijpender te maken. Sneeuw hoort thuis bij Kerstmis (althans hier bij ons) en 't was zoo koud « dat de os en de ezel met hun adem het Goddelijk Kindeken moesten verwarmen » nadat Ons-Lievrouwken Het in eenige doekskens gewonden had. Luister maar eens hoe een oud liedeken, in Kempischen kindermund bewaard, zijn medelijden uit :

« Klein, klein Jesuken
Hoe hebt gij zoo 'ne kou
Komt in mijn herte wonen
En maak daar eene schouw
Wij zullen een vierken stoken
En ook een papken koken.
En breng Uw liefste Moeder meê
Dan zullen wij zijn in vreê. »

Koude en armoede omkransen al onze Kerstverhalen en waar kon men toch beter over armoê en ellende meêpraten, dan in onze schrale Kempen? Laat ons dan in die stemming en in dat innig landelijk midden een Kerstnacht medeleven.

* * *

Na de « donkere dagen vóór Kerstmis » is eindelijk Kerstavond daar. Reeds langen tijd had men een ouden eiken tronk « geschalmd » als Kerstblok en deze wordt nu 's avonds, als

iedereen rond den haard zit, op het open turfvuur gelegd. Het rozenhoedje wordt gebeden. Daarna begint de nachtwake : een voor een worden die oude Kerstliedjes gezongen, worden de lange bange kerstverhalen verteld en de geheimzinnige klaarte van den flikker-laaienden kerstblok overgiet alles met een dansend-tooverachtige schemering. Met zilveren klanken trillen door de ijskille lucht de heldere slagen van het torenklokje. Voorzichtig staat men op en door de half-geopende deur over krakenden sneeuw of hard gevroren grond trekken allen als pelgrims ter Kerstmisse.

In de kerk een wachtende menigte, gekuch en knetterend geflikker van waskaarsen. Buiten is 't stil, 'n heilige stilte... Daar bonzen twaalf zware slagen over het eenzame landschap. De Heiland is geboren ! Kerstmis !... Nu is alle water in de beken wijn, nu spreken de paarden en zitten de dieren geknield in den stal, tot zelfs de bijen zingen in hun korven. Nu is de « Verzonken klok uit het Zwart Ven » in de handen der Engelen, die ze mee doen brommen in 't koor der vreugdevolle klokkezingen ! En wie nu goed heeft toegekeken kon door de lucht een flauwen schijn bemerken van witte gedaanten en zwevende schimmen : Engelen !...

Klaart de eerste lichtstraal, dan kraait de haan zoo luid hij kan : « Waar is 't Kindeken gebo-o-o-ren ?... » En meëlijdend, hoofdschuddend antwoordt de bok : « Stalleken van Bètte-lè-hèm... ». — Zoo zegt men in de Kempen.

* * *

In de kille kerk staat de Kerstkribbe met pinkende kaarsjes te wachten, op de kindjes, die komen zullen met giften « voor 't Kindeken Jezus ». Evenals de arme herders brengen ook de arme kinderkens hun offergift : kaarsen of een weinig geld, en, wiens moeder niets kan derven, brengt dan toch zijn liefde en zijn medelij. Grootere jongens kijken al stout naar den zwarten koning, die, na het Kindeken zelf, het meeste beziens heeft en waar ze 's nachts van droomen.

Aan die kribben in de kerken is ook al een heel historie vast. Paus Liberius begon ermee en vatte ze op als een soort geestelijke spelen (XIe eeuw), die wortelden in de ceremoniën der Kerstmis. Er werd een kribbe opgesteld, geestelijken en knapen droegen een gesprek voor tusschen de Engelen en de herders, doch hier komen we verder (Driekoningen) op terug. Wat er van zij,

wie met Kerstmis in onze nederige Kempische dorpskerken zulk kinderbezoek bijwoont en de doening gadeslaat der kleinen geniet een onvergeetlijk schouwspel.

De volksliederschat bezit veel kerstliederen in naïeve taal gesteld, doch daarom niet minder schoon. Ze worden nu meest gezongen met oudejaar 's morgens, als op enkele plaatsen nog, de dorpsjeugd « gaat nieuwejaarse-zoete-zingen ». Een der merkwaardigste deelden we hooger reeds meê. Het volgende hoort men elk jaar nog zingen :

« Rozereine bloemeke
Glorie zij met U
Wie ligt daar in dat kribbeke
Een klein kindeke klein
Wie zal dat kindeke kussen
Op zijnen rozenmond
We zijn zoo ziek van herte
We zijn alweer gezond...
De hemel was gesloten
Al over duizend jaar
De hemel zal weer opengaan
Met zaligen nieuwejaar. »

En het overbekende :

« Herderkens van buiten,
Met trommels en met fluiten,
Zoo spelen wij over de been
Zoo trekken wij naar Beddeleem
Naar Beddeleem die schoon stad
Waar Maria met haar klein kindje zat
't Kindje heeft zoo lang geleefd
Dat 't hemel en aarde geschapen heeft
Hemel en aarde en al te gaar
'k Wensch U ne zaligen nieuwejaar. »

Wie zou er durven zeggen hoe oud die liedjes zijn ?

* * *

Kon het anders of Kerstmis moest ook zijn invloed hebben op het boerengedoe, of omgekeerd. Het hoofdthema luidt : dat alles op zijn tijd moet komen, want « 'ne Warme Kerstmis is ne koude Paschen » evenzoo : « Geeft Kerstdag warmen zonneschijn, dan zal er te Paschen nog houtvuur zijn. » — « Vliegen op Kerstdag de muggen rond, dan dekt op Paschen sneeuw den grond. » — « Is de Kerstdag vochtig en nat, ton en schuur dan niets bevat. » De late boeren moeten zorgen dat vóór Kerstmis de rapen van 't veld zijn, want : « Is 't Kindeken geboren, 't raapken zijn smaak verloren. »

* * *

Hiermede is nog maar een klein tipje opgelicht van het oude kleet waaronder nog zooveel schoonheid van den Kempischen Kerstmisschat verborgen zit.

Moest hier alles worden samengebracht, er kwam geen eind aan. Een woordje willen we echter nog zeggen over den Kerstboom. 'n Twintigtal jaren terug was de Kerstboom in de Kempen nog totaal onbekend. Voor 't oogenblik heeft hij er nog geen vasten voet.

Het Kerstboom-gebruik is, zoo 't schijnt, uit Duitschland afkomstig (XVIIIe e.) Een sage verhaalt van den tak van een appelaar, die met Kerstnacht opeens bladeren, bloemen en vruchten droeg. Vervangen door den naaldboom werd deze later behangen met allerlei geschenken en tevens versierd, zoodat hij wat weg kreeg van ons St-Niklaas-rijden en met zijn versiering naast onzen meiboom mocht komen staan. In de Noorderlanden is de Kerstboom veel verspreid. Onze Kempische menschen zagen verwonderd op toen ze tijdens den oorlog Duitsche soldaten op hun manier met een kerstboom « Weihnacht » zagen vieren. Vóór den oorlog was het gebruik der kerstboomen ook reeds naar onze groote steden overgewaaid en na 1918 nam het fel toe, in zoover, dat nu verschillende maatschappijen op onze buitendorpen ook kerstboomen zetten terwijl anderen er een soort liefdadigheidsfeest van maken.

In elk geval : Kerstboomen, goed. Maar, daar zijn ook zoo'n soort vreemde « Kerstgebruiken » overgewaaid, die met Kerstmis niets gemeens hebben (dan dat ze rond dien tijd gevierd worden) en waar het er soms alles behalve « kerstelijk » naartoe gaat. Een terugkeer tot het Heidendom ? Of men zulke fuifjes en feestjes nu « kerstboom » of « réveillon » of anders heet, men moet toch bekennen, dat er heel wat meer poëzie, vreugde en hartelijkheid steekt in een landelijk, maar deugdelijk Kempisch Kerstfeest.

II. NIEUWJAAR

Naarmate het geestelijk element verdwijnt, wint de heidensche feestviering in pracht en luister bij. Het is alsof de nieuwe tijden weerwraak willen nemen op de verkerstenende gebruiken der vroegste middeleeuwen, die het Nieuwjaarsest als kristelijk feest plaatsten tegenover de Joelfeesten der Germanen en de Saturnaliën der Romeinen. En nu nog moeten we, bij onze

beschouwingen over de gebruiken der jaarwisseling, goed voor oogen houden, dat we hier te onderscheiden hebben Kristelijke en Germaansche invloeden, naast bestanddeelen, die hun ontstaan danken aan de Romeinsche kalendervieringen ter eere van god Janus. In zooverre dat men den naam « strijnen » of « strengen » (eigenaardige soort koekjes) langs het Fransche « étrennes » moet terugbrengen tot de « strenae » uit het Oude Rome, waar de kleine versierde geschenken op Nieuwjaarsdag dien naam droegen.

In alle landen en bij alle volkeren hecht men groote beteekenis aan den eersten dag van 't nieuwe jaar. Een jaar is voor immer verdwenen, kommer, leed, verdriet, al de miserie is voorbij en hoopvol staat een nieuwe tijdkrans voor de deur. Maar wat zal dat nieuwe ons brengen? In de Kempen geldt de meening dat « het ongeluk, dat U op Nieuwjaar overkomt, U heel 't jaar bijblijven zal. » Zoo komt men tot de omgekeerde bewering: een jaar, dat vreugdevol is ingezet, kan geen verdriet brengen.

Zelfs de wind op Nieuwjaarsdag heeft zijn woordje meê te praten:

- » Oosterwind op 1 Januari brengt ziekte onder het vee;
- » Westenwind brengt sterfte onder de koningen;
- » Zuidenwind brengt besmettelijke ziekte onder de menschen;
- » Noordenwind brengt een vruchtbaar jaar. »

* * *

Nieuwjaar was vanaf de oudste tijden een feestdag. Zelfs de Israëlieten vierden dien dag: het was het verjaringsfeest van de schepping. Plechtig werd hij aangekondigd door trompet en bazuingeschal, zoodat de naam « bazuinenfeest » thans nog in voege is bij het jodenvolk. De Romeinen offerden dien dag aan Janus en aanzagen den eersten dag van 't jaar als een « dies faustus » een gelukbrengende dag. Ze kenden ook Nieuwjaarswensen en geschenken. Bij het gewone volk bestonden deze giften uit versierde dadels en vijgen, later kwamen kleinere koperen munten in gebruik. Door de Romeinsche beschaving kwamen die gewoonten ook in onze gewesten in voege. De eerste Kristenen namen, als Romeinsche burgers, deel aan die feesten. Door het ijveren van Tertulliaan. Sint-Ambrosius en Sint-Augustinus werden deze bras- en smulpartijen als onwaardig bestempeld. Tegenover het heidensche

Nieuwjaarsfeest plaatste de Kerk in de V^e eeuw de viering der Besnijdenis als boete- en vastendag. Als Nieuwjaar erkende de eerste Kerk niet overal denzelfden dag, men nam ofwel O.-L.-Vrouw-Boodschap (5 Maart) ofwel het Paaschfeest, ofwel het Kerstfeest.

De Oude Germanen vierden Nieuwjaar op hun manier. Ze hielden langdurige drinkgelagen met gerstenbier en honingmeê. Als de dag der Zonnewardende aangebrokeu was, begon het Joelfeest, dat dertien dagen duurde. Dan steeg de luidruchtigheid ten top. Men blies op horens, sloeg op trommels en bekkens, men maakte lawaai zooveel men kon, men danste rond groote vuren krijgs- en liefdedansen. Al dat getier en geschreeuw, dat ketelmuziek en horengelblaas diende om kwade geesten schrik aan te jagen en te verdrijven.

Zoo stonden de eerste geloofspredikers voor een dubbele heidensche feestviering, die moest uitgeroeid worden. De Kerstmisviering kwam best overeen met het Oud-Germaansche jaarbegin der Winterzonnewardende en zoo kwam in plaats van het Joelfeest de Kerstkring van 25 December tot Driekoningen met in 't midden het feest der Besnijdenis : Nieuwjaarsdag. Drie feesten werden hier dus tot één enkel vereenigd : de uitbundige braspertijen der Romeinen ter eere van god Janus, de lawaaierige Joelfeesten der Germanen ter eere van Wodan en ter verdrijving der booze geesten en eindelijk de gewijde Kerstdagen om de komst te vieren van het goddelijk Kristus-kind.

* * *

Nauw verbonden met het ontstaan van Nieuwjaar is de ontwikkeling van de tijdrekening.

Het heeft veel moeite gekost om de indeeling van het jaar met den loop der zon overeen te brengen. Alle volkeren hebben zich met het geval bezig gehouden. De Chaldeërs en andere Oosterlingen waren fijne speurders op den sterrenkoepel : ze konden uit de sterren meer toekomst lezen, dan de doortraptste zigeunerin uit de plooiën eener hand. De Egyptenaren hielden het met den heiligen Nijl, die regelmatig met zijn vettig slib de naastgelegen akkers bemestte. De Grieken, alwijze filosofen, zaten te dubben en te denken over al het veranderende en het blijvende in zon en maan en wereld. De koningen van Rome hadden zoover gecijferd, dat ze soms wel vijftig dagen te kort kwamen of te veel hadden.

Eerst Julius Cesar zou zijn naam aan een tijdrekening vastleggen, hij bezorgde ons het schrikkeljaar en den Juliaanschen kalender. Wel moest hij, om de oude zaak te vereffenen een jaar van 445 dagen maken (46 v. C.), doch voor éénmaal mocht dat wel. Jammer, dat elk jaar omtrent 12 minuten te lang was, want daar zou Paus Gregorius XIII later nog veel mée te stellen hebben. Deze nu bracht in 1582 de Gregoriaansche tijdrekening in de mode en het overschot van Julius Cesar's rekenwerk, dat nu al tot 10 dagen was aangedikt, werd weggecijferd : in October 1582 schreef de Paus een brief en in plaats van 5ⁿ zette hij er 15ⁿ op. Daarmée was de zaak in orde. — Nu werd die nieuwe stijl hier al vroeger daar al later ingevoerd, maar overal kwam hij in voege. De hertog van Alençon liet te Antwerpen een decreet afkondigen, waarbij hij voorschreef, dat men den 15 December 1582 ineens 10 blaadjes van den almanak zou scheuren. Om nog meer met de zon in akkoord te zijn wordt voortaan alle 400 jaar een schrikkeljaar afgeschaft. (Het jaar 2000 is geen schrikkeljaar.)

Nieuwjaar viel ook niet overal op 1 Januari. In Brabant viel het op Paschen, elders op Paaschavond en te Antwerpen werd onderscheid gemaakt tusschen het burgerlijk- en het rekenjaar : het eerste begon op Goeden Vrijdag, het andere op St-Maarten. Landvoogd Requesens schreef voor, dat na 1576, overal het jaar zou aanvangen op 1 Januari.

We schrijven nu 1934 en we nemen als aanvangsjaar het geboortejaar van Kristus. Daarom luidt hier en daar de vrome aanduiding nog : « In 't jaar Onzes Heeren... ». De Joden beginnen te tellen vanaf de schepping en elk volk, ja elke omwentelaar, neemt een nieuw aanvangsjaar voor de tijdrekening, men denke aan de Fransche revolutie, aan Mussolini, aan Soviet-Rusland.

De Kempische boeren rekenen nog meer met de zon en met de kiekens dan met den kalender en oordeelen :

« De menschen maken den almanak,
Maar Onze Lieve Heer het weêr... »

* * *

Een treffend bewijs, dat onze nieuwjaarsviering nauw verband houdt met Kerstmis en Driekoningen, vinden we in de liedjes, die onze Kempische jeugd op Oudejaarsdag van 's morgens vroeg de deuren afdreunt. Die liedjes zijn, ofwel Kerstliedjes, die hun oorsprong uit de middeleeuwsche mysteriespelen verraden, ofwel verbasterde Driekoningenliedjes, die doen den-

ken aan « Kindeken Jesus in Vlaanderen. » Typisch voor de eerste soort is dit :

« Rozereine bloemeke.
Glorie zij met U ;
Wie ligt daar in dat kribbeke ?
Een klein kindje klein.
Wie zal dat kindje kussen
Op zijnen rozenmond ?
We waren ziek van harte,
We zijn alweer gezond.
De hemel was gesloten
Al over duizend jaar ;
Hij zal nu weerom opengaan
Met zaligen Nieuwejaar ! »

Als Driekoningenliedjes is kenschetsend voor de Kempen het gekende :

« Sterre, ge moet er zoo stille niet staan,
Ge moet met ons naar Bethlehem gaan ;
Van Bethlehem naar die schoone stad,
Waar Maria met haar klein kindje zat ;
't Kindje heeft zoolang geleefd,
Dat 't hemel en aarde geschapen heeft. »

We teekenen te Wuustwezel alleen meer dan twintig verschillende oude Kerstliedjes op. Doch die liedjes zijn nu nog slechts Nieuwjaarsliedjes. Dat rondzingen wordt gedaan zoowel door rijken als door armen ; de giften, die vroeger bestonden uit koekjes en speciale gebakvormen, zijn nu meestal vervangen door kleine geldstukken.

De kinderen kennen ook een reeks verwensingsliedjes, die gezongen worden aan de deuren, die uit gierigheid gesloten blijven, zoo o. m. :

« Daar hangt een zak met zemelen uit.
Elke zemel kost een duit ;
Menige zemel, menige luis,
Daar-zit een gierige pin in huis ! »

Andere gebruiken zijn het « doordoen met Nieuwjaar » en de « teerfeesten ». Die hebben we overgehouden uit de Germaansche en Romeinsche vieringen. Thans komen er op onze

buitendorpen nog « Nieuwjaarsbals » bij, alsof men moeite doet om toch maar geen enkel brokje van die heidensche festiviteiten te missen. Lawaai, getier en geroep ontbreken evenmin als bij onze Germaansche voorouders. En velen, die op Nieuwjaarsnacht vreugdeschoten lossen met geweren en donderbussen, denken er niet aan, dat ze een eeuwenoud gebruik voortzetten : het verjagen der booze geesten. Hiermee staat in verband de meening, dat een helderen Nieuwjaarsnacht geluk aanbrengt. Hoe de opkomende Kerk ook geijverd heeft, onmogelijk was het, de diep ingewortelde heidensche gebruiken te verdringen en te vervangen. Het middeleeuwsche Nieuwjaarslied bevat echter de zedeles, die voor alle tijden geldig blijft :

« ... Den Jekers jaeghet al uut en uut,
Her Jhesus moet ons bewaeren. »

III. DRIEKONINGEN

Hoe men het Driekoningen feest ook bekijke, naast Kerstmis (waarmee het samengaat) bekleedt het in ons volksleven een even blijde als voorname plaats. Het is als de voortzetting van het zoo mysterieuse Kerstfeest én in de Kerk én in de folklore.

In den Kersttijd met zijn krans van feesten voelt men meer dan anders onze afkomst uit het donkere oud-Germaansche heidendom. In zeer vele gebruiken zien we duidelijk hoe stipt het ordewoord der eerste geloofspredikers werd nagevolgd : « Niet afbreken maar aanpassen ». Aldus zijn vele onzer hedendaagsche feesten, vieringen en gewoonten slechts oer-oude zeden die verkerstend werden door het licht- en vredebrengende christendom.

* * *

De twaalf heilige nachten zijn voorbij. Het grootste feest der Germanen, het Joelfeest, dat samenviel met de Winterzonnewende en later plaats maakte voor ons Kerstfeest, is uitgevierd. Ziehier hoe prof. Schrijnen dezen heiligen tijd beschrijft : « Dromsgewijze joelden en raasden de geesten door het luchtruim, door hun befaamden voorrijder aangevoerd ; lotsvoorspelling, droomverklaring en tooverij vierden hoogtij ; heel de geestenwereld : heksen, elfen, weerwolven, dwergen waren los, men dronk de minne : d. i. de gedachtenis der afgestorvenen, men stelde de geesten onder allerlei vermommingen voor... »

Bij deze twaalf nachten werd later nog een dag bijgevoegd, die men daarom heette : « Heilige dertiendag. » Zoo zien we dan

heel het Germaansche Joelfeest ingesloten tusschen ons huidig Kerstfeest en de voortzetting ervan : Driekoningenfeest.

In het begin der Kerk vierde men Kerstmis op 6 Januari, te zamen met het feest der Drie Koningen. Men noemde het « de Openbaring », naar het Grieksche woord « epiphania », en men vierde alsdan : de geboorte van Jezus met de aanbidding der Wijzen, Zijn doopsel door Joannes en Zijn eerste mirakel te Cana. Dit feest stond, na Paschen, op de hoogste plaats. Toen in de IVe eeuw het feest der geboorte vastgesteld werd op 25 December bleef 6 Januari voorbehouden aan de Drie Koningen.

Koningen, zeggen we, jawel, maar het Evangelie volgens St. Matheus spreekt van « wijzen » en noemt zelfs hun getal niet, noch hun namen. Hierin werd echter voorzien : het werden koningen uit « Oriënten », uit Arabie, er waren er drie ; maar hun namen dat is wat anders, sommige schrijvers beweren dat ze vóór de XIIe eeuw nog niet met hun huidige namen Melchior, Balthazar en Gaspar, bedeed waren, doch dat later Paus Benediktus XIV onder invloed der Keulensche geloovigen het eens was met deze benamingen.

Wat er ook van zij, in het volksleven hebben deze drie koningen eene eereplaats verworven en van ouds bakte men op dezen dag, die nog herinnerde aan den dertiendag, de zoete koningskoeken. De Kerstgilden, vereenigingen van louter vermaak, rekten hun « Kerstmalen » tot op dezen dag en onze oud-Vlaamsche meesters, 'n Jordaens en 'n Teniers, naast vele anderen, hebben zulke « Driekoningenfeesten » door hun penseel vereeuwigd. (Men denke aan « De Koning drinkt » van Jordaens.)

In den ouden tijd was het de gewoonte een soort Kerstspel op te voeren, waarin de herders en de drie koningen ook hun rol hadden, zelfs Herodes en de Betlehemsche kindermoord werden er bijgesleurd. Die spelen wortelden in ceremoniën der Kerstmis, waar een kribbe opgesteld werd en waarrond het Evangelie aanschouwelijk werd voorgesteld. Eerst in 't Latijn, gingen deze spelen later over in de taal van het volk. En wie zou niet bereid zijn onze « drie koningen » die met hun ster al zingend en bedelend de huizen afgaan naar die oude Kerstspelen terug te wijzen. Het rondtrekken van zulke groepen : drie mannen in koningen (verkleed, behangen met papier en klatergoud, geschiedde van tweeden Kerstdag tot Driekoningen. Die « koningen » waren in de Kempen gewoonlijk vreemden, en als reizende zangers trokken ze van 't een dorp naar 't ander, overnachtend op een hooizolder of in de schuur van een gewilligen boer. Ja, onze menschen waren gewoonlijk niet zoo erg opgezet met zulke

vreemde mannen, die ze « van haar of pluim » kenden en die ook niet terugschrikten om 'n ei of 'n kieken meê te nemen. Men weet nog over andere groepen te vertellen : vroeger vertoonden zich rond Heist-op-den-Berg drie « koningen » met een ster, gevolgd door herders met een varken, dat koning Herodes verbeeldde ! Dit beest (het varken) had het erg te verduren : het werd met een ijzeren keten vastgehouden en voortdurend afgeranseld. Op andere plaatsen hadden de drie « koningen » ook een zak bij waarin een man zat : afgrijselijk zwart gemaakt, met dierenvellen omhangen en die dan ook voor koning Herodes speelde.

De driekoningenliedjes zijn thans op dezelfde lijn gesteld met Kerstliedjes, en beide soorten zingt men zonder onderscheid op oudejaarsdag, als de schooljeugd gaat « nieuwejaark-zoete » zingen. En nadat ze zongen van « We staan hier in de kou, we schudden en we beven... » herhaalt er wel een het oude refrein ; « Sterre, sterre, ge moet er zoo stille niet staan. Ge moet met ons naar Bethlehem gaan... »

Het zingen wordt op sommige plaatsen verschoven tot op Driekoningendag, waarop de kinders met lichtjes en lantaarntjes door de straten trekken. Wie nu denken zou dat het « zingen » in de Kempen aan 't doodbloeien is, vergist zich, dit jaar telde men in een Kempisch dorp van 'n vijfduizend zielen niet minder dan negenhonderd kinderen, rijk en arm, klein en groot, die de mooiste oude liedjes zongen. Sommige meisjes hadden wel tien liedjes op hun repertorium en men mag het aantal verschillende versjes wel op een twintigtal schatten.

Een driekoningenliedje, dat in heel de Kempen is gekend is dat van den « hoed ».

« Driekoningen, driekoningen,
Geeft mij 'nen nieuwen hoed,
Mijn oude is versleten
Ons moeder mag 't nie weten.
Onze vader heeft het geld
Al op den rooster geteld. »

Waar men dezen « hoed » heeft gehaald weten we niet. Een Nederlandsch folkloristisch tijdschrift legt het aldus uit : Te 's Hertogenbosch werden op Driekoningen al de stadsbedienden op 't stadhuis bijeen geroepen. Hun werden plechtig de instructies voorgelezen, na welke vernieuwing de lagere beambten een hoed ten geschenke kregen. Van daaruit zou dit liedje verspreid zijn over heel Noord-Brabant. Men vindt het echter ook doorheen heel

de Antwerpsche Kempen en ook verder in ons land. Of de historie van het stadhuis van den Bosch, er voor iets tusschen zit is sterk te betwijfelen.

Niet alleen in het kinderlied ook in de oude volksliederen en in de volksliteratuur vindt men het verhaal der drie Koningen verwerkt en wel met dezelfde localisatie als in de Kerstverhalen. Ook onze hedendaagsche schrijvers en kunstenaars versmaden deze onderwerpen niet. Steeds zal Kerstmis met zijn herders, met zijn sterre en met zijn Koningen worden beschreven, worden bezongen, worden vertoond en worden verbeeld, want het mysterie van den mensch-geworden God straalt als een Hemelsch licht over alle volkeren en over alle tijden.

K. P.

BOEKENNIEUWS

— Wegens plaatsgebrek moest de bespreking van enkele boeken, waaronder het zeer interessante werk van den heer J. R. W. SINNINGHE, *Noord-Brabantsch Sagenboek*, naar volgend nummer verschoven worden.

We vestigen echter nu reeds de aandacht van onze lezers op dit merkwaardig boek en bevelen het gaarne aan. Het is te verkrijgen bij de uitgevermaatschappij «*Eigen Volk*» te *Scheveningen* (Ned.), die voor een keurige uitgave zorgde.

— Voortaan zullen we onder de rubriek *Tijdschriften* den inhoud mededeelen van al de periodieken, die we in ruil ontvangen.

— In het verloop van het jaar zullen we twee nieuwe tijdschriften verschijnen :

De *Oudheidkundige Kring van Esschen* heeft afgezien van het uitgeven van monografiën en zal voortaan «*Gedenkschriften*» publiceeren.

Te Herentals verscheen het eerste nummer van «*Mededeelingen van den Kunst- en Oudheidkundigen Kring*».

(Inhoudsopgave van beide tijdschriften in volgend nummer.)

Inhoudstafel van den 8ⁿ Jaargang (1933)

De Wuustwezelsche Dorpskeuren (XV ^e -XVII ^e eeuw) —	1
K. Peeters	
<i>Inleiding.</i> — I. Wat zijn Keuren? — Hun belang . .	2
II. De Wuustwezelsche Keurboeken . .	6
III. De Heeren van Wuustwezel. Hun Rechts-	
macht	8
IV. Keurboeken uit het Omliggende . .	18
V. Wijze van Bewerking	19
<i>Teksten.</i> — I. Vóór 1500	22
II. 1510-1607	31
III. 1607-1622	40
IV. 1628-1667	43
Alphabetisch Index	47
<i>Het Eigendomsrecht der School.</i>	
Geschil tusschen Pastoor en Gemeente (1719-20) —	
Karel Peeters	49
<i>Folklore.</i> — Van Kerstmis tot Driekoningen — K. P.	
I. Kerstmis.	67
II. Nieuwjaar	71
III. Driekoningen	76
<i>Boekennieuws</i>	79

Jaak Hens, maalter.
 Jan Hens, handelaar, Dorpstraat.
 H. Hoeben-Van den Wijngaert, expert-boekhouder, Hove.
 J. Hofmans, bestuurder der melkerij.
 J. G. A. Hogerlinden, hoofdkom. gemeentesekretaris, Arnhem (Holland).
 Aug. Jansen, Handelslei.
 Aug. Janssens, leeraar, Oude Kerkstraat, 29, Antwerpen.
 Fr. Janssens, Turnhoutsche baan, 131, Borgerhout.
 Jan Kenis, Westdoorn.
 J. Kenis, gemeentesekretaris, Reet.
 Mevr. W. Koch de Gooreind, kasteel van Gooreind.
 Hub. Kunst, onderwijzer, St. Christoffelstraat, 34, Roermond (Holland).
 Leo Kuylen, Oorderenweg 1, Ekeren.
 A. Leenaerts, Walenstraat, 44, Antwerpen.
 H. Leys, Kalmtoutsche steenweg.
 Jos Leys, Dorp, 135.
 L. Lucas, Olmendreef, Kapellen.
 G. Mariën, Exterlaar, 109, Berchem.
 Karel Meerbergen, prov. raadslid, Osystraat, 24, Antwerpen.
 M. Mertens, Cogels-Osylei, Berchem.
 Leo Michiels-Van Beeck, schoolopziener, Kapellen.
 E. Moors, Floralei, Oude-God.
 M. Moors, onderwijzeres, Merksplas.
 P. J. Nuytemans, Klein Gooreind.
 A. Ooms, Viersel.
 V. Ortenzi, Schoenmarkt 15, Antwerpen.
 J. Peeraer, oud-schoolhoofd, Zundert (Nederl.)
 Const. Peeters, Dorp, 174.
 Edward Peeters, Pyckestraat, 21, Antwerpen.
 Flor. Peeters, sigarenfabrikant.
 E. H. F. Peeters, pastoor, Oosterhout (Holland).
 Louis Peeters, Hoevenschebaan 6-8, Kapellen.
 René Peeters, fotograaf.
 Fl. Pellaers, Kleine Beerstraat, 30, Antwerpen.
 L. Pellaers-Van Beeck, Doornboomstraat, Hove.
 Edw. Pourbaix, brouwer, Gooreind.
 A. Ribbens, onderwijzer.
 Victor Ribbens, Achterbroek.
 Dr. L. Schöller, St. Pietersnieuwstraat, 37, Gent.
 Jos. Snepvangers, Bredabaan.
 Willem Snepvangers, Dorp.
 Lod. Staepels, schilder.
 Frans Tiebos, Jan Olieslagersstraat 25, Deurne.
 Louis Tiebos, Rudolfstraat, 9, Antwerpen.
 Eugene Van Beeck, gemeentesekretaris.
 Jul. Van Beeck, Handelslei.
 Wed. L. Van Beeck, Maarschalk Fochlaan, 88, Schaarbeek.
 Adr. Van den Buys, Dorpstraat.
 E. H. Dr. Van Dregt, pastoor, Nieuwmoer.
 E. H. Van Bueren, pastoor, Borsbeek.
 K. Van den Branden, brigadier der douanen.
 J. Van den Broek, gemeentesekretaris, Loenhout.
 E. H. A. Van den Heuvel, St. Pieterstraat, 1, Luik.
 Frans Van den Heuvel, Dorp.
 Henri Van den Heuvel, aannemer.
 Wed. J. Van den Heuvel en Kinderen, Hôtel « De Ster ».
 E. H. Lod. Van der Jonckheyd, leeraar, Hoogstraten.
 Prof. Dr H. J. Van de Weyer, hoogl., Schreurevest, 29, Heverlee.
 Alf. Van de Wiele, Van Schoorstraat, 99, Schaarbeek.
 J. Van Elsacker, Duffelaerhof.
 E. H. J. van Genck, pastoor, Achtmaal-Zundert (Holland).
 V. Van Himbergen, gemeentesekretaris, Ravels.
 Frans Van Hoydonck, onderwijzer, Sint-Lenaarts.
 Frans Van Hoydonck-Hens, brouwer, Wernhout-Zundert (Holl.)
 Jozef Van Hoydonck, gemeentebediende.
 Wed. Van Laerhoven-Van Beeck, Gemeentepark.
 H. Vanmassenhove, ontvanger tolrechten.
 Van Horenbeeck, postmeester, Arendonk.
 Al. Van Oers, Rich. Neyberghlaan, 46, Brussel.
 J. van Poll, grafische Kunstinrichting, Rozendaal (Holland).
 Baron L. van Pottelsberghe de la Potterie, Melle.

Baronnes L. van Pottelsberghe de la Potterie, kasteel «Sterbosch».
 A. Van Pul, rijksveearts.
 E. H. J. Van Roey, onderpastoor, Esschen.
 Dirk Vansina, Markgravestraat, 14, Antwerpen.
 Dr. Edm. Van Thillo, Ekeren.
 F. Van Thillo, Handelslei.
 J. D. H. van Uden, Rijkstraatsweg, 208, Haarlem (Holland).
 J. Van Uytbergen, du Fourneustraats, 29, Berchem.
 J. Van Wyck, Vinkenstraats 30, Antwerpen.
 Mme. We. Th. Verellen, Posterijhof, Gooreind.
 Modest Verellen, wisselagent, Kalmthout.
 Ern. Verlooy, villa «'t Heibieke», Brasschaat-Polygoon.
 J. Verstraelen, Vrijheid, Hoogstraten.
 Al. Vervoort, Mutsaertstraats, 38, Antwerpen.
 Constant Vervoort, postontvanger.
 Fr. Wouters, Lessiusstraats, Brecht.

LEDEN :

Alf. Akkermans, Bleeken.
 F. Berkvens, koster, Gooreind.
 L. Bervoets, Muggenberglei 226, Deurne.
 Alois Blommaert, onderwijzer.
 Corn. Boden, Westdoorn.
 Frans Boden, Westdoorn.
 D. Boen, Kerkeneind, Kalmthout.
 Louis Boeren, bakker, Ste-Mariaburg.
 Ach. Bosschaerts, onderwijzer.
 Fr. Bresseleers, onderwijzer, Ekeren-Donk.
 V. Breugelmans, Achterbrug, 220.
 J. Carpentier, Dorp.
 J. Chantrain, Handelslei.
 J. Cornelissen, Eikbloksstraats, 19, Deurne.
 L. Cornelissen, Heyslagschebaan, Brasschaat.
 C. Cornelissens, Keileven, 192.
 Fr. Cornelissens, Bredabaan, 194.
 Jan De Clerck, onderwijzer, Schooten.
 E. H. Th. De Molder, pastoor, Oostmalle.
 E. H. F. De Ridder, pastoor, Hombeek.
 G. De Ridder, Architect, Lozanastr. 90, Antwerpen.
 R. De Roover, Heermanstraats 5, Merksem.
 Dierckxens, Statiestraats, Esschen.
 J. Dupont, Augustijnenstraats, 21, Antwerpen.
 C. Elst, Van Vaerenbergstraats, 6, Berchem.
 L. Francken, Gasthuishoevestr. 25, Merksem.
 Mme E. Frison, Lange Van Peltstraats, 32, Antwerpen.
 Em. Goetstouwers, Kalmth. steenweg.
 J. Gommers, Noordheuvel, 42.
 Felix Goris, Dorp.
 J. Govaers, Korte Van Peltstraats, 15, Antwerpen.
 M. Haesaert, Kerkeneind 73, Kalmthout.
 Jul. Hens, Dorp.
 Jan Hertoghs, Handelslei.
 Alf. Herrygers, Kruisweg.
 Jan Herrygers, Paal.
 E. H. Kanunnik Jansen, O. P. archivaris der stad Turnhout.
 H. Kanora, Hofstraats 33, Ekeren.
 C. Kerremans, Handelslei.
 W. Kohler, Deurne (Noord).
 E. H. Kanunnik J. Laenen, archivaris v. h. Aartsbisdom, Mechelen.
 M. Lambin, De Bomstraats, 21, Antwerpen.
 E. H. J. Lauwereys, leeraar, Hoogstraten.
 Jan Leenaerts, Eikestraats, 9, Berchem.
 Jozef Leenaerts, Baan.
 E. H. J. Leys, onderpastoor, Edegem.
 G. Meeusen, gemeentearchivaris, Esschen.
 M. Meylaerts, Posterijhof, Gooreind.
 Corn. Neys, Heiken.
 F. Nickmans, V. d. Wervestr. 61, Antwerpen.
 E. P. Dr O'Connor, Brabantmestr., 97, Leuven.
 Fr. Oerlemans, Dorp.
 E. J. Ossenblok, S' Mattheusstraats, 11, Borgerhout.
 Adr. Paelinckx, Oude Baan, 312.
 Frans Peeters, onderwijzer, Esschen.
 Jan Peeters, hovenier, Kalmthout.
 Jan Peeters, Processieweg, St. Lenaarts.
 K. Peeters, Dorp, 130.
 Maria Peeters, Begijnhof, Hoogstraten.
 E. H. Philippen, archivaris Commissie Openb. Onderstand, Antwerpen.
 Hendrik Pockelê, gemeentebediende.
 W. Poppelaars, Gooreind.
 E. H. Dr Floris Prims, archivaris, Antwerpen.
 A. Quirynen, Oud-Gooreind, 14.
 L. Schrijvers, provinciaal raadslid, Gooreind.
 E. Somers, Van Praetlei 34, Merksem.
 E. H. L. Soons, onderpastoor, Zandhoven.
 Alfons Staepels, Kruisweg.
 Dr. R. Sterckens, Brialmontlei 33, Antwerpen.
 Fr. Stevens, Gooreind.
 L. Stroobant, Absheide, Beerse.
 Em. Torreele, Archivaris, Hoogstraten.
 A. Ulens, onderwijzer, Esschen.
 A. Van Cuyck, Ten Eeckhovelei, 10, Deurne.
 Frans Van den Bergh, Ginhoven.
 P. Van den Broeck, Hamme (O. VI.).
 J. Van den Heuvel, Bredabaan, 73, Gooreind.
 Arn. Van de Put, Gooreind.
 Alf. Van der Jonckheide, Dorp, 111.
 Corn. Van der Jonckheide, Handelslei.
 Van der Smitten, Dijlestraats 2, Antwerpen.
 A. H. van Dyck, Kerkpleinstraats, 3, Etterbeek.
 Dr. G. Van Dyck, geneesheer, Esschen.
 H. Van Dyck, brouwer, Loenhout.
 J. Van Tichelt, Bredabaan.
 L. Van Staay, A. Boelstraats, 128.
 Fernand Van Gelder, Jean d'Ardennestraats, 50, Brussel.
 Ein. Van Hoeydonck, Polderstraats, 194.
 K. Van Hoydonck, Beersgat.
 M. Van Hoydonck, Baan.
 Jozef Van Loooveren, Baan, 95.
 V. Van Nueten, landbouwingenieur, Esschen.
 Jozef Van Oevelen, Achterbroek.
 M. Verhoeven, Donkschesteenweg, Brasschaat.
 Theofiel Verellen, brouwer.
 Corn. Vermeiren, Kl. Biest.
 Jan Verstraelen-Cox, Dorp.
 Karel Vervoort, bediende.
 Fm. Vrancken, Scheepswerfstr. 21, Hoboken.
 R. Wagner, Hooghboom-Ekeren.
 Alf. Wouters, notaris, Merksplas.